

thema's aan te snijden die juist voor een stad als Amsterdam interessant waren en was het voor hen misschien ook gemakkelijker lokaal financiële of andersoortige steun voor hun onderzoek te verkrijgen? Kortom, in welke mate werd nu de identiteit van de Amsterdamse universiteit werkelijk bepaald door het feit dat zij anders dan Leiden, Groningen en Utrecht een lokaal gefinancierde instelling was?

Het zijn interessante vragen die echter door de auteurs zelf niet of nauwelijks worden opgepakt. Snelders geeft een gedegen overzicht van de beoefening van de scheikunde in Amsterdam tot in het Interbellum, maar vermeldt bijvoorbeeld slechts terloops dat de hoogleeraar A. H. W. Aten, die in Amsterdam de elektrochemie wilde stimuleren, in 1919 een nieuw elektrochemisch laboratorium mocht bouwen boven op het plattendak van de gemeentelijke electriciteitscentrale aan de Hoogte Kadijk! (38-39) Maas stelt aan het eind van zijn overzicht van de Amsterdamse fysica tot 1900 — een van de betere stukken in de bundel overigens — wel een aantal pertinente vragen over de gangbare institutionele verklaring voor de zogenaamde Tweede Gouden Eeuw van de Nederlandse wetenschapsbeoefening, maar hoe Amsterdams de Amsterdamse bijdrage was kan hem kennelijk niet interesseren (als er natuurlijk iets Amsterdams was). Kox beperkt zich op zijn beurt tot een vriendelijke beschrijving van leven en werk van de wiskundige Korteweg en omdat dit een licht bewerkte versie van een al eerder verschenen artikel is, valt hier natuurlijk ook niet te verwachten dat de auteur op het door Knegtmans aangesneden thema ingaat. Maar zelfs Knegtmans doet dat in zijn eigen bijdrage over de manier waarop hoogleraren externe fondsen wisten te werven voor hun wetenschappelijk onderzoek niet of nauwelijks — en die fondsen kwamen ook zeker niet alleen uit Amsterdam, integendeel zelfs.

In de tweede helft van de bundel lijkt de Amsterdamse identiteit van het onderzoek aan de hoofdstedelijke universiteit eindelijk meer aandacht te krijgen. Mulder bespreekt het onderzoek over begaafdheid dat in de eerste helft van de twintigste eeuw gedaan werd aan het Nutsseminarium in Amsterdam en dat rechtstreeks voortkwam uit vragen van het Amsterdamse gemeentebestuur over een betere aansluiting tussen lager en middelbaar onderwijs. Heinemeijers bijdrage lijkt zelfs een beetje door te slaan naar lokaal chauvinisme als hij de geschiedenis van de Amsterdamse sociografische traditie volgt, van Steinmetz en vooral Ter Veen tot in zijn eigen tijd. Maar gelukkig is daar in de afsluitende bijdrage van James over de histologie in Amsterdam tussen 1889 en 1998 niets meer van te merken. Het is een feitelijke en nuttige overzicht van de wederwaardigheden van dit medische specialisme in de hoofdstad — maar ook niet meer dan dat.

Slotsom kan slechts zijn dat als de bundel wordt beoordeeld naar de interessante opmaat die Knegtmans in zijn inleiding geeft, hij enigszins teleurstelt. Het is een 'gewone' bundel over het wetenschappelijk onderzoek in Amsterdam sedert 1877 geworden, een vervolg, maar minder systematisch, op *Een brandpunt van geleerdheid in de hoofdstad* uit 1992. Maar als we dat criterium loslaten en de artikelen op zichzelf beschouwen kan de conclusie geen andere zijn dan dat hier toch weer een aantal nuttige, interessante bouwstenen voor de algemene geschiedenis van de Amsterdamse universiteit bij elkaar is gebracht.

Klaas van Berkel

B. J. van Spaendonck, *In de wol geverfd. De Tüburgse wollenstoffenindustrie vanuit de optiek van een lokale ondernemersvereniging (1896-1940)* (Dissertatie Katholieke Universiteit Brabant 2000, Tilburgse historische reeks X; Tilburg: Stichting tot behoud van Tilburgs cultuurgoed, 2000, 472 blz., ISBN 90 74418 12 0).

*In de wol geverfd* behandelt de geschiedenis van de Tilburgse wollenstoffenindustrie in de eerste helft van de twintigste eeuw vanuit het perspectief van een lokale werkgeversvereniging, in dit geval de in 1897 opgerichte 'Vereeniging van Tilburgsche fabrikanten van wollenstoffen'. De grootste aandacht gaat daarbij uit naar de arbeidsverhoudingen, terwijl in de tweede helft van het boek ook de handelspolitiek en het probleem van ordening in de bedrijfstak aan de orde komen. De notulen van de werkgeversvereniging vormen de rode draad door het verhaal en al lezende komt men heel wat te weten over de Tilburgse textielindustrie en de visie van de werkgevers. Uitvoerig gaat de auteur, B. J. van Spaendonck, in op discussies over lonen, werktijden, vrije zaterdagmiddag, christelijke feestdagen en sociale verzekeringen. De stakingen van 1916 en 1935 worden op de voet gevolgd. De auteur laat zien hoe de Tilburgse textiel-fabrikanten, ondanks hun onvermoeid ijveren, toch pas in 1932 enige bescherming voor hun industrie wisten te verkrijgen. Wat de ordening van het bedrijfsleven betreft waren de fabrikanten meer geïnteresseerd in kartels en *gentlemen's agreements* dan in bedrijfsraden of het algemeen verbindend verklaren van de cao.

Hoewel het boek thematisch geordend lijkt te zijn, is toch in feite sprake van een chronologische behandeling van de discussies binnen de fabrikantenvereniging vanaf de oprichting van de vereniging in 1897 tot aan 1940 met enkele uitstapjes in de tijd naar achteren en naar voren. Alleen in hoofdstuk 7, 'Een waaier van activiteiten' wordt de chronologie bewust doorbroken. In dit hoofdstuk komen allerlei instellingen van de fabrikantenvereniging ter sprake, zoals organisaties voor centrale inkoop, kredietinformatie en incasso, scholing, sociale verzekeringen en volkswoningbouw. In aparte kaders zijn portretten van de belangrijkste spelers opgenomen met geboorte- en sterfdata, functies en, verrassend in dit mannenverhaal, de naam van de echtgenotes. Dat zij op de achtergrond een belangrijke bijdrage tot deze geschiedenis hebben geleverd, wordt daarbij stilzwijgend aangenomen. Echter, zelfs bij de familiestamboom is geen vrouwelijk portret opgenomen.

De auteur, die verbonden was aan verschillende organisaties in de wolindustrie, maakt er geen geheim van dat het boek het resultaat is van zijn professionele en persoonlijke betrokkenheid bij de Tilburgse textielindustrie. Al in het voorwoord krijgt de lezer een stamboom van de fabrikantenfamilie Van Spaendonck voorgeschoteld. Verder wijst de auteur op de aarzeling die bij hem opkwam (en die hem bleef vergezellen) om van het reeds gereed zijnde manuscript een proefschrift te maken. Zijn twijfel kan ik begrijpen. Bij een proefschrift is het tegenwoordig gebruikelijk om het onderzoek in een theoretisch kader te plaatsen of om op zijn minst een duidelijke probleemstelling met subvragen te formuleren. Geen van beide is in dit boek gebeurd. Er is wel een doel geformuleerd, maar dat is sterk descriptief: 'een beeld te geven van de positie van de wollenstoffenbedrijven in het maatschappelijke krachtenveld vóór wereldoorlog II.' Er is ook een terreinafbakening: de werkgeversvereniging als uitzichtpunt. Het fenomeen ondernemersvereniging wordt echter niet in zijn algemeenheid bekeken, terwijl hiertoe in het werk van Frans van Waarden al veel aanzetten zijn gegeven waar de auteur gemakkelijk bij had kunnen aansluiten. (Zie F. van Waarden, 'Emergence and development of business interest associations. An example from The Netherlands', *Organization Studies*, XII (1992) iv, 521-560, waarin achterin vele eerdere publicaties van zijn hand zijn vermeld.)

De auteur heeft wel een duidelijke boodschap. De vakbondshistorici hebben een te negatief beeld geschetst van de Tilburgse werkgevers in de wollenstoffenindustrie. Dat beeld wil hij corrigeren. Dit doet hij alleen impliciet. Nergens komt hij tot een systematische afweging van het beeld dat de vakbondshistorici geven en het herziene beeld dat hij zelf naar voren wil brengen. De slotbeschouwing biedt in dit opzicht weinig houvast. Vaak moet de lezer zelf maar raden. Naar aanleiding van de loonsverlagingen uit het Interbellum schrijft de auteur: 'Of een hard oordeel over de activiteiten van St. Lambertus in de periode 1922-1935 daardoor

geheel gerechtvaardigd is, voorzie ik van een vraagteken. Met verwijzing naar de vraagstelling, die ons hier bezig houdt, zou voor de werkgevers dan het tegenovergestelde kunnen gelden, ziende naar de ontwikkeling van de loonkosten.' Even vaag is de volgende passage uit de slot-beschouwing: 'Tegen deze achtergrond zijn de persoonlijkheden, die deel hadden in het proces op het microniveau van de bedrijfstak, en de uitingen van hun opvattingen de parameters van de evolutie van de ondernemersorganisatie. In de loop van onze historische omzwerving zijn ze de revue gepasseerd. Wij laten het aan de lezer over zich een oordeel te vormen over de instelling van die opinieleiders, dat gaat ons bestek te buiten, maar het zal de lezer niet ontgaan zijn, wie als kopstukken mogen gelden.' Gezien het feit dat de auteur zich ten doel heeft gesteld het beeld van de Tilburgse werkgevers te nuanceren, had het meer voor de hand gelegen dat hij hier zelf met conclusies was gekomen in plaats van dit aan de lezer over te laten.

Is de studie qua analyse dus enigszins onbevredigend, ook de gebruikte literatuur is niet zo breed als men van een dissertatie zou mogen verwachten. De auteur heeft relatief veel oude literatuur gebruikt en standaardwerken als de *AGN*, ook daar waar inmiddels detailstudies nieuw licht op de zaak hebben geworpen. Het is opmerkelijk dat in de literatuurlijst zelfs geen enkel artikel uit het *Economisch- en sociaal-historisch jaarboek* wordt genoemd. Het is niet duidelijk of de auteur zijn boek ziet als een bijdrage tot de bedrijfsgeschiedenis. In ieder geval heeft hij weinig recente bedrijfshistorische publicaties buiten de wolindustrie in Tilburg gebruikt. Buitenlandse literatuur is helemaal niet geraadpleegd. Dit alles is overigens begrijpelijk, wanneer men bedenkt dat de auteur aanvankelijk ook helemaal niet de bedoeling had een proefschrift te schrijven. Misschien had de auteur er goed aan gedaan gehoor te geven aan zijn eigen aarzelingen. Dat neemt niet weg dat *In de wol geverfd* vol staat met interessante kijkjes in de keuken van een werkgeversvereniging en als zodanig een welkome aanvulling biedt op onze kennis van het Nederlandse bedrijfsleven.

Keetie E. Sluyterman

M. Derks, P. Nissen, J. de Raat, ed., *Het licht gezien. Bekeringen tot het katholicisme in de twintigste eeuw* (Metamorfosen. Studies in religieuze geschiedenis IV; Hilversum: Verloren, 2000, 180 blz., €18,-, ISBN 90 6550 617 9).

De serie Metamorfosen verschijnt onder auspiciën van de Stichting Echo naar aanleiding van jaarlijks door de stichting georganiseerde studiedagen over actuele thema's in de religieuze geschiedenis. De vierde bundel in deze serie is gewijd aan het thema 'bekeringen'. *Het licht gezien* bevat elf, door wetenschappers uit verschillende disciplines rondom dit thema geschreven artikelen. Met deze bundel, die is samengesteld uit wetenschapstheoretische artikelen, historische casestudies en een aantal persoonlijke bekeringsverhalen, willen de auteurs een eerste aanzet geven tot historisering van de bekeringen. Er is veel belangstelling voor verhalen van en over bekeerlingen, maar tot een systematische wetenschappelijke aanpak heeft dit nog niet geleid. Wil men de betekenis van hedendaagse bekeringen kunnen bepalen, dan is in de eerste plaats historisering van de bekeringen nodig: een grondig onderzoek naar eerdere bekeringsprocessen in hun historische context, aldus cultuurhistorica Marjet Derks in haar bijdrage 'Het licht gezien. Naar een historisering van de bekering.' (7-13)

In het artikel 'Bekering en wetenschap' (14-36) beschrijft historicus Paul Luykx de stand van zaken bij het bekeringsonderzoek in de sociale wetenschappen. Psychologen tonen al vanaf circa 1900 belangstelling voor onderzoek naar het fenomeen bekeringen, terwijl de sociologen zich pas ruim een halve eeuw later serieus met dit onderwerp gingen bezig houden. Opmerkelijk